

УДК 338.1:334.728 (477.83)

**ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
ТА ОСОБИСТИХ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ:
СТАН, ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ**

О. Ківало, аспірант

Львівський національний аграрний університет

Ключові слова: Львівщина, багатокладність аграрної сфери, ефективність, сільськогосподарські підприємства, особисті господарства населення, перспективи розвитку.

Розглядаються об'єктивні причини створення різнокладної економіки в сільському господарстві. Аналізується динаміка агроформувань Львівської області та виробництва сільськогосподарської продукції з розрахунку на одиницю земельної площі в порівняльних цінах 2005 року. Констатується суттєве збільшення виробництва в підприємствах і зменшення в господарствах населення. Обґрунтовується висновок, що підприємства повертають собі статус пріоритетної конкурентоспроможної форми господарювання.

Постановка проблеми. Реформування вітчизняного агропромислового комплексу зумовило багатокладність в аграрній сфері економіки, функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві, передусім аграрних підприємств і господарств населення.

Відсутність Закону України «Про аграрну реформу» протистояння верхніх ешелонів влади призвело до грубих промахів за проведення аграрних реформуваль. Особисті селянські господарства стали вважатися пріоритетною формою господарювання, а для крупних підприємств наступав етап стагнації.

Розвиток господарств населення в умовах аграрних реформуваль став вирішальним для становлення ринкової економіки. Вони заслуговують на подяку за те, що в Україні не відбулося чергового голодомору. Але вважати їх пріоритетною формою господарювання в умовах науково-технічного прогресу, переходу до індустріалізації й глобалізації сільськогосподарського виробництва є щонайменше некоректним.

Вважаємо, що дослідження можливостей підвищення ефективності агроформувань як основи подальшого реформування аграрної сфери економіки України, а також розробка відповідного механізму реалізації цих можливостей є невідкладними завданнями, які вимагають негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало вчених економістів-аграрників присвятили свої дослідження становленню і розвитку різних форм господарювання, підвищенню ефективності їх функціонування.

На особливу увагу заслуговують: монографія М. Шульського «Особисті господарства населення: стан, можливості і перспективи» (досліджено теоретичні і методичні підходи до оцінки діяльності особистих господарств населення;

проаналізовано основні причини недостатнього рівня використання їх потенційних можливостей) та монографія С. Онисько «Ефективність сільського господарства Карпатського регіону» (розглянуто теоретико-методологічні та методичні підходи до визначення її показників, напрями формування і вдосконалення організаційно-економічного механізму ефективного функціонування сільського господарства в умовах перехідної економіки). Обидві враховують регіональну специфіку.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає в узагальненні наукового доробку вчених, які виступають за і проти дрібних селянських господарств, продовженні досліджень, спрямованих на вирішення теоретичних і практичних питань, пов'язаних з окремими елементами функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в АПК: на вихід з аграрної кризи.

Виклад основного матеріалу. Сучасна структура виробників сільськогосподарської продукції Львівської області за організаційно-правовими формами господарювання показана в табл. 1. Колективний сектор аграрної економіки вміщує форми господарювання, засновані на спільному використанні власності їхніх членів – господарські товариства, виробничі кооперативи.

Серед господарських товариств найпоширенішими й такими, що більш-менш відповідають дійсному стану речей, є ТЗОВ, в яких розмір відповідальності членів визначається межами вартості їх внесків. Від приватних підприємств і господарських товариств принципово різняться кооперативи – їх основною метою є не отримання максимальної суми прибутку за будь-яку ціну, а максимальне задоволення економічних (а інколи й соціальних) інтересів своїх членів, за рахунок створення умов для підвищення рівня прибутковості роботи кожного з них. Динаміка кількості агроформувань у Львівській області відображена в табл. 1.

За останні 8 років кількість підприємств в області дещо збільшилась, але розміри їх стали меншими. В їхній структурі зросла частка приватних підприємств і господарських товариств. Нерозуміння справжньої суті сільськогосподарського кооперативу та його потенційних переваг спричинило різке зменшення їх кількості порівняно з іншими західними областями, зокрема Волинською і Рівненською. Відбулися суттєві зміни в структурі виробництва обсягів валової продукції сільського господарства різними категоріями господарств (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка кількості агроформувань у Львівській області, од.*

Формування господарювання	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2008 р. до 2000 р., %
Підприємства	1898	1825	1952	102,8
в т. ч.: державні	20	22	14	70,0
недержавні	1878	1803	1914	128,4
з них: господарські товариства	271	352	348	128,4
приватні підприємства	159	215	265	166,6
сільськогосподарські кооперативи	28	17	12	42,8

фермерські господарства	1149	1194	1277	111,1
інші підприємства	271	25	28	9,9
Господарства населення, тис.	401,4	578,8	322,7	80,5

*За матеріалами [3] за відповідні роки.

Таблиця 2

Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства
в агроформуваннях Львівської області [4, с. 36]

Галузь	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2008 р. до 2000 р., %
Усі категорії господарств				
Валова продукція – всього	3957,7	4057,7	4300,5	108,7
у т. ч.: рослинництва	1905,9	1924,0	2192,9	115,0
тваринництва	2051,8	2133,7	2107,6	102,7
Сільськогосподарські підприємства				
Валова продукція – всього	365,3	422,1	933,7	255,6
у т. ч.: рослинництва	224,1	214,7	430,8	192,2
тваринництва	141,2	207,4	502,9	356,2
Господарства населення				
Валова продукція – всього	3592,4	3635,6	5366,8	93,7
у т. ч.: рослинництва	1681,8	1709,3	1762,1	149,4
тваринництва	1910,6	1926,3	1504,7	78,7
Питома вага продукції господарств населення				
Валова продукція – всього	90,8	89,6	78,3	×
у т. ч.: рослинництва	88,2	88,8	80,4	×
тваринництва	91,3	90,3	76,1	×

Аналіз показує, що обсяг виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами зріс, і це стосується як рослинництва, так і тваринництва. Виробництво тваринницької продукції господарствами населення суттєво зменшилось. Зменшилася питома вага валової продукції господарств населення в загальному її виробництві в області.

Ефективність аграрного виробництва щороку коливається під впливом зовнішніх чинників, що визначає, з одного боку, проблему, як національногосподарську, з іншого – як питання добору суб'єктами управління найкращого варіанта пристосування, адаптації до ринкових умов.

Порівняння ефективності господарювання підприємств і господарств населення в аграрній сфері – справа непросте, оскільки в господарствах населення статистика не визначає рівня рентабельності виробництва, але можлива, оскільки визначається обсяг виробництва з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь.

У статистичному збірнику Головного управління статистики у Львівській області “Сільське господарство Львівщини” цей показник визначають уже давно [4].

Аналіз динаміки виробництва валової продукції сільського господарства області дає змогу зробити висновок, що виробництво валової продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь сільськогосподарськими підприємствами збільшилося, а в господарствах населення – зменшилося майже наполовину (табл. 3).

Таблиця 3

Валова продукція сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь в агроформуваннях Львівської області (в порівнянних цінах 2005 року, тис. грн) [4, с. 39]

Категорія господарств	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2008 р. до 2000 р., %
Усі категорії	339,4	382,2	401,2	118,2
в т. ч.: підприємства	54,2	137,7	356,8	658,3
господарства населення	780,0	481,5	415,6	56,9
Валова продукція рослинництва, в т. ч.: всі категорії	163,4	181,2	204,4	125,1
підприємства	33,3	70,0	164,6	494,3
господарства населення	341,7	226,4	217,5	63,6
Валова продукція тваринництва, в т. ч.: всі категорії	176,0	201,0	196,6	111,7
підприємства	20,9	67,7	192,2	919,6
господарства населення	388,2	255,1	198,1	51,0

За збільшення виробництва валової продукції сільського господарства на 100 га угідь за 2000-2008 рр. на 18,2% у підприємствах воно зросло в 6,5 раза, в тому числі в рослинництві – на 25%, тваринництві – у 9,2 раза більше. У такій ситуації робити висновок, що господарства населення краще використовують землю – некоректно.

Поступово здають свої позиції господарства населення і за врожайністю основних сільськогосподарських культур (табл. 4).

У 2008 році сільськогосподарські підприємства одержали врожайність зернових, цукрових буряків значно вищу, ніж господарства населення, відстають лише з урожайністю картоплі, овочів.

Наведені позитивні зміни у функціонуванні сільськогосподарських підприємств ще не можуть бути приводом для самозаспокоєння. Економічна ситуація тут продовжує бути напруженою (табл. 5).

Таблиця 4

Урожайність сільськогосподарських культур у різних категоріях господарств Львівської області, ц/га [4, с. 48]

Сільськогосподарська культура	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Підприємства					

Зернові культури	15,7	19,7	19,3	24,2	33,7
Цукрові буряки	158	204	289	384	400
Льон-довгунець (волокно)	4,1	4,9	2,3	2,1	3,0
Картопля	131	91	141	319	201
Овочі	96	110	119	130	126
Фрукти і ягоди	4,8	5,1	7,2	10,5	9,1
Господарства населення					
Зернові культури	30,0	27,7	28,0	26,8	30,2
Цукрові буряки	196	190	180	173	281
Льон-довгунець (волокно)	-	-	-	-	-
Картопля	143	131	156	161	150
Овочі	141	188	801	215	200
Фрукти і ягоди	83,0	62,7	76,6	76,9	74,3

Таблиця 5

Економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Львівської області [5, с. 4]

Показник	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Кількість підприємств, од.	639	624	365	322	193	227
у т. ч.: збиткових	176	200	165	102	115	122
в % до загальної кількості	27,5	32,4	45,2	31,7	59,6	54,2
Рівень рентабельності, %	14,9	-18,2	7,9	22,6	34,0	24,0
у т. ч.: рослинництва, %	66,9	16,1	17,2	56,6	67,7	40,2
тваринництва, %	-12,9	-43,0	-3,6	-11,3	-14,4	-8,4

Як показує аналіз, ще понад половина сільськогосподарських підприємств області є збитковими, збитковою є вся галузь тваринництва (крім молока і м'яса овець) (табл. 6).

Таблиця 6

Рівень рентабельності (збитковості) основних видів сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах Львівської області, % [5, с. 4]

Вид продукції	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Зерно	135,3	73,2	2,4	-4,7	53,6	58,1
Цукрові буряки	40,9	-16,9	-15,8	8,9	4,1	3,3
Картопля	61,7	9,4	4,8	46,0	39,4	-41,1
Овочі відкритого ґрунту	81,4	-1,6	39,9	32,5	34,9	-102,7
Молоко	-15,3	-12,7	8,0	0,6	7,8	9,4
Яловичина	-14,8	-51,4	-34,9	-46,1	-46,6	-24,4

Свинина	-39,7	-56,9	-21,5	-38,0	-18,0	22,8
М'ясо овець і кіз	0,0	-70,6	-46,9	-38,6	-22,2	50,9
М'ясо птиці	-8,9	-37,4	13,1	4,6	-5,5	-0,9
Яйця	20,7	0,3	18,7	-12,8	-5,5	-21,3

Суттєво зріс рівень рентабельності зерна, рентабельними стали: молоко, свинина, м'ясо овець і кіз. Таким чином, можна констатувати, що період стагнації сільськогосподарських підприємств припиняється.

Висновки

1. Через низку об'єктивних і суб'єктивних причин аграрна реформа не дала очікуваних результатів. Відсутність усебічно відпрацьованої, офіційно прийнятої Верховною Радою України державної аграрної політики та Закону України «Про аграрну реформу» створила ситуацію, за якої перебудова сільського господарства має безсистемний характер, галузь стала збитковою, селяни зневірилися у кращому майбутньому своєму і своїх дітей.

2. Одне з найпомітніших місць у процесі аграрних реформувань посідає створення нових ринкових форм господарювання, формування різноукладності в сільському господарстві, трансформація старих укладів у нові – ринкові.

3. Найпоширенішою формою господарювання стали дрібні особисті селянські господарства. У 2000 р. Львівська область пережила ейфорію від «перемоги» приватного сектора. 400 тис. господарств населення виробили понад 90% валової продукції сільського господарства, виробленої всіма категоріями господарств. На частку сільськогосподарських підприємств залишилося менше ніж 10%, розпочалася їх стагнація. Пріоритетною формою господарювання є господарства населення.

4. Процес виникнення, становлення і розвитку організаційно-правових форм господарювання в аграрній сфері триває. Чисельність прогресивніших ринкових форм зростає, дрібних, малотоварних селянських господарств – зменшується. Лише за три останні роки (2005-2008) кількість приватних аграрних підприємств у Львівській області зросла з 215 до 265 (на 23%), фермерських господарств – з 1194 до 1277 (на 6,9%), а господарств населення – зменшилася з 578,8 до 322,7 тис. (на 44,3%).

5. Виробництво валової продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь виробленої сільськогосподарськими підприємствами зросло в 6,5 раза, в тому числі тваринницької продукції – в 9,2 раза, а продукції, виробленої господарствами населення, зменшилося на половину. Здають свої позиції господарства населення і за врожайністю основних сільськогосподарських культур (за винятком картоплі, овочів, фруктів і ягід).

6. Позитивні зміни в економічній ситуації на користь сільськогосподарських підприємств ще не можуть бути приводом до самозаспокоєння. Більшість сільськогосподарських підприємств, уся галузь тваринництва є ще збитковими. Стагнація сільськогосподарських підприємств тільки розпочала припинятися.

7. У новій державній аграрній програмі необхідно передбачити повернення статусу пріоритетної форми господарювання в сільському господарстві конкурентоспроможним сільськогосподарським підприємствам. Особисті селянські господарства посядуть належне їм друге, підпорядковане сільськогосподарським підприємствам, місце.

Бібліографічний список

1. Шульський М. Г. Особисті господарства населення : стан, можливості і перспективи / М. Г. Шульський. – Львів : Край, 2003. – 280 с.
2. Онисько С. М. Ефективність сільського господарства Карпатського регіону / С. М. Онисько. – Львів : Українські технології, 2003. – 296 с.
3. Статистичний щорічник Львівської області. – Ч. 1. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2009. – 362 с.
4. Сільське господарство Львівщини у 2008 році : стат. зб. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2009. – 173 с.
5. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Львівської області : стат. бюлетень. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2009. – 21 с.

Кивало О. Функционирование сельскохозяйственных предприятий и личных хозяйств населения: состояние, особенности, перспективы

Рассматриваются объективные причины создания многоукладной экономики в сельском хозяйстве. Анализируется динамика агроформирований Львовской области и производства сельскохозяйственной продукции в расчете на единицу земельной площади в сравнительных ценах 2005 года. Констатируется существенное увеличение производства в предприятиях и уменьшение в хозяйствах населения. Обосновывается вывод, что предприятия возвращают себе статус предпочтительной конкурентоспособной формы ведения хозяйства.

Ключевые слова: Львовщина, многоукладность аграрной сферы, эффективность, сельскохозяйственные предприятия, личные хозяйства населения, перспективы развития.

Kivalo O. Functioning of agricultural enterprises and personal economies of population: state, features, prospects

Objective reasons of creation of multiform economy are examined in agriculture. The dynamics of economies in Lviv Region and production of agricultural goods are analysed by calculating on unit of the landed area in the comparative costs of 2005. The substantial increase of production in enterprises and diminishing in the economies of population are established. The conclusion, that enterprises are returning itself status of priority competitive form of ménage, is grounded.

Key words: Lviv region, multiform agriculture, efficiency, agricultural enterprises, private economies of population, development prospects.